

Uchwała z dnia 13 stycznia 2005 r., III CZP 77/04

Sędzia SN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Teresa Bielska-Sobkowicz

Sędzia SN Antoni Górski

Sąd Najwyższy w sprawie ze skargi powoda Krzysztofa Ś. o wznowienie postępowania na skutek zażalenia powoda na postanowienie Sądu Rejonowego w Wałbrzychu z dnia 21 maja 2004 r. w sprawie przeciwko Gminie W. po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 13 stycznia 2005 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Jana Szewczyka, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Świdnicy postanowieniem z dnia 30 września 2004 r.:

"Czy w razie zaskarżenia skargą o wznowienie postępowania, z przyczyn opartych o przepis art. 403 § 2 k.p.c., wyroków sądów różnych instancji, sądem właściwym do wznowienia jest sąd drugiej instancji, jeżeli oddalił on apelację?"
podjął uchwałę:

Sąd drugiej instancji, który oddalił apelację, jest właściwy do wznowienia postępowania na podstawie art. 403 § 2 k.p.c.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 21 maja 2004 r. Sąd Rejonowy w Wałbrzychu odrzucił skargę powoda Krzysztofa Ś. o wznowienie postępowania z przyczyn wymienionych w art. 403 § 2 k.p.c., uznając, że nie opiera się ona na ustawowej podstawie wznowienia. W sprawie, której dotyczy skarga, Sąd Rejonowy w Wałbrzychu oddalił powództwo Krzysztofa Ś., a jego apelacja od tego orzeczenia została oddalona wyrokiem Sądu Okręgowego w Wałbrzychu.

Rozpoznając zażalenie na postanowienie odrzucające skargę o wznowienie, Sąd Okręgowy powziął wątpliwość co do właściwości sądu do rozpoznania skargi. Jej rozstrzygnięcie zależy od oceny, czy sąd drugiej instancji, który oddalił apelację

jest sądem ostatecznie orzekającym co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zdanie drugie k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wykładnia sformułowania „sąd, który ostatecznie orzekł co do istoty sprawy” budziła wątpliwości jeszcze w okresie międzywojennym na tle art. 477 k.p.c. z 1930 r., którego brzmienie było identyczne z brzmieniem art. 405 k.p.c. Najszerzej umotywowane i najbardziej miarodajne stanowisko zostało wyrażone w orzeczeniu z dnia 26 kwietnia 1935 r., C III 270/35 (Zb.Urz. 1935, poz. 500), w którym Sąd Najwyższy stwierdził, że do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych właściwy jest sąd pierwszej instancji, jeżeli sprawa została zakończona prawomocnym wyrokiem tego sądu, sąd drugiej instancji, jeżeli sprawa została ukończona w tej instancji wyrokiem merytorycznym (który nie został zaskarżony albo został zaskarżony, lecz skarga kasacyjna została odrzucona lub oddalona) oraz Sąd Najwyższy, jeżeli wydał wyrok merytoryczny na podstawie art. 439 k.p.c. z 1930 r. Wskazano, że przez orzeczenia co do istoty sprawy należy rozumieć rozstrzygnięcia merytoryczne, którymi są wyroki sądu pierwszej instancji uwzględniające lub oddalające powództwo, wyroki sądu drugiej instancji zmieniające takie wyroki sądu pierwszej instancji lub zatwierdzające je (stanowiły one odpowiednik obecnych orzeczeń oddalających apelację) oraz wyroki Sądu Najwyższego wydane na podstawie art. 439 k.p.c. z 1930 r. (odpowiadającego art. 393¹⁵ k.p.c.). Sąd Najwyższy podkreślił, że przez orzeczenie co do istoty sprawy należy rozumieć bezpośrednie merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy (istoty sporu) na podstawie ustaleń stanu faktycznego.

Odmienne stanowisko zaprezentowano po zmianie systemu środków odwoławczych, co było wynikiem zastąpienia systemu trójinstancyjnego z apelacją i kasacją systemem dwuinstancyjnym z rewizją (ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz.U. Nr 38, poz. 349). W uzasadnieniu uchwały z dnia 16 grudnia 1954 r., 2 CO 61/54, (OSN 1957, nr 1, poz. 3) Sąd Najwyższy wyeksponował charakter postępowania rewizyjnego, w którym funkcja sądu drugiej instancji polega na kontroli zasadności i legalności orzeczeń sądów pierwszej instancji. Wyraził także pogląd, że przy rozstrzyganiu wątpliwości, który sąd jest właściwy do rozpoznania skargi o wznowienie postępowania, jako zasadę należy przyjąć właściwość sądu pierwszej instancji. Z tych względów stwierdzono, że w wypadku oddalenia rewizji do wznowienia postępowania z

przyczyn innych niż nieważność właściwy jest sąd pierwszej instancji, także w wypadku przeprowadzenia przez sąd rewizyjny dowodu z dokumentów.

Problem stracił znaczenie z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – kodeks postępowania cywilnego, art. 405 przewidywał bowiem, że do wznowienia postępowania właściwy jest sąd, który wydał zaskarżony wyrok, a gdy zaskarżono wyroki sądów różnych instancji – sąd instancji wyższej. Powrócił jednak w wyniku zmiany dokonanej przez ustawę z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 43, poz. 189), przywracającej regulację odpowiadającą brzmieniu art. 447 k.p.c. z 1930 r., w tym – ponownie wzbudzające kontrowersje – brzmienie zdania drugiego, zgodnie z którym do wznowienia postępowania na podstawie innej niż nieważność właściwy jest sąd, który ostatnio orzekał co do istoty sprawy. (...)

Kodeks postępowania cywilnego posługuje się pojęciem „istoty sprawy” w różnych kontekstach, w związku z czym jego wyjaśnienie nie zawsze jest bezpośrednio przydatne dla rozważanej kwestii (np. art. 25 § 2, art. 105 § 1, art. 202 zdanie pierwsze, art. 221, 386 § 4, art. 1105 § 3, art. 1124 § 1). Większe znaczenie mają przepisy, które operują pojęciem „orzeczenia co do istoty sprawy”.

Trzeba wyróżnić przepisy traktujące o orzeczeniach co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym (art. art. 518, 519¹ § 1, 521, 523 k.p.c.), gdyż w wypadkach tych chodzi o odróżnienie postanowień co do istoty sprawy (merytorycznych, rozstrzygających kwestie materialnoprawne), zrównanych z wyrokami wydawanymi w postępowaniu procesowym, od postanowień formalnych (procesowych, wpadkowych), rozstrzygających tylko kwestie dotyczące postępowania. W tych przepisach pojęcie „orzeczenia co do istoty sprawy” wyraźnie dotyczy charakteru orzeczenia, mającego w trybie postępowania nieprocesowego zawsze formę postanowienia, a nie jego treści, dlatego z rozważanego punktu widzenia nie ma też zasadniczego znaczenia, że gdy w art. 519¹ § 1 k.p.c. mówi się o dopuszczalności kasacji od wydanych przez sąd drugiej instancji postanowień co do istoty sprawy, jest oczywiste, że chodzi nie tylko o orzeczenia reformatoryjne, ale także o orzeczenia oddalające apelację. Zaskarżalność kasacją postanowień co do istoty jest związana z charakterem orzeczenia (merytorycznym, w odróżnieniu od

formalnego), bez względu na jego treść, oczywiście z wyjątkiem uchylających i przekazujących sprawę do ponownego rozpoznania, jako niekończących postępowania, i takie jest znaczenie sformułowania użytego w art. 519¹ k.p.c.

Inaczej rzecz się przedstawia, gdy chodzi o znaczenie określenia użytego w art. 386 § 1 k.p.c., zgodnie z którym w razie uwzględnienia apelacji sąd drugiej instancji zmienia zaskarżony wyrok i orzeka co do istoty sprawy. Analogiczna formuła występuje w art. 393¹⁵ k.p.c. przewidującym, przy spełnieniu wskazanych tam przesłanek, że Sąd Najwyższy może zmienić zaskarżony wyrok i orzec co do istoty sprawy. Brzmienie art. 386 § 1 k.p.c. może sugerować, że tylko taki wyrok jest orzeczeniem co do istoty sprawy, na co wskazuje stanowisko zajęte przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 2 lutego 2002 r., I PZ 47/02 (OSNAP 2004, nr 9, poz. 159), a także w postanowieniach z dnia 5 grudnia 1996 r., I PKN 28/96 (OSNAPUS 1997, nr 13, poz. 236) i z dnia 14 stycznia 1999 r., II UKN 417/98 (OSNAPUS 2000, nr 6, poz. 254). Sąd Najwyższy stwierdził, że z art. 386 § 1 k.p.c. wyraźnie wynika, iż sąd drugiej instancji orzeka co do istoty tylko wtedy, gdy wydaje orzeczenie reformatoryjne i wobec tego – *a contrario* – w przypadkach wydania innych wyroków, za sąd, który orzekał co do istoty sprawy można uznać tylko sąd pierwszej instancji.

W tym miejscu należy poczynić dwie uwagi; po pierwsze, brzmienie art. 386 § 1 k.p.c. nie stanowi kategorycznej i wystarczającej podstawy do uznania, że żadne inne orzeczenie niż reformatoryjne nie może być uznane za rozstrzygające o istocie sprawy, i po drugie, wymienione orzeczenia z 1996 i 1999 r. zostały wydane co prawda na tle nowego brzmienia art. 386 § 1 k.p.c., ale jeszcze w systemie rewizyjnym, gdyż w obu tych sprawach sądy drugiej instancji oddalały rewizję. Wyrażony pogląd nie może być więc traktowany jako miarodajny dla obecnych rozważań ze względu na zasadniczą różnicę charakteru postępowania i orzeczeń sądu drugiej instancji w systemie rewizyjnym i w systemie apelacyjnym. Tymczasem właśnie charakter obu postępowań odwoławczych i funkcji sądu odwoławczego należy uznać za najpoważniejszą przesłankę rozstrzygnięcia rozważanego zagadnienia. Takie założenie było podstawą orzeczeń Sądu Najwyższego, w których stwierdzono, że sąd drugiej instancji, który oddalił apelację, jest sądem ostatecznie orzekającym co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zdanie drugie k.p.c. (postanowienia z dnia 5 czerwca 2001 r., IV CO 17/01, z dnia 22 grudnia 2003 r., III CO 24/03, nie publ. i z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CZP 11/04,

OSNC 2004, nr 12, poz. 206). Za orzeczenia co do istoty uznał Sąd Najwyższy zarówno orzeczenia reformatoryjne, jak i oddalające apelację w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 23 marca 1999 r., której nadano moc zasady prawnej, III CZP 59/98 (OSNC 1999, nr 7-8, poz. 124).

Charakter obowiązującego systemu środków odwoławczych jednoznacznie przemawia na rzecz tezy, że sąd apelacyjny orzeka co do istoty sprawy zarówno wtedy, gdy zmienia wyrok sądu pierwszej instancji, jak i wtedy, gdy oddala apelację. Istota postępowania apelacyjnego była przedmiotem licznych orzeczeń Sądu Najwyższego, a ustalone już i zasadniczo jednolite rozumienie charakteru tego postępowania nie wymaga szczegółowego prezentowania w ramach niniejszych rozważań. Wskazać należy tylko zasadnicze jego cechy.

Sąd drugiej instancji, prowadząc postępowanie wywołane wniesieniem apelacji, rozpoznaje sprawę (art. 378 § 1 k.p.c.). Postępowanie apelacyjne, będąc postępowaniem odwoławczym i kontrolnym, ma jednocześnie charakter postępowania rozpoznawczego i stanowi kontynuację merytorycznego rozpoznania sprawy. W systemie apelacyjnym sąd odwoławczy jest przede wszystkim instancją merytoryczną, a nie kontrolną, jak w systemie rewizyjnym (por. np. wyrok z dnia 13 kwietnia 2000 r., III CKN 812/98, OSNC 2000, nr 10, poz. 193). Sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę merytorycznie i samodzielnie – niezwiązany zarzutami apelacji – dokonuje oceny prawnej, z ograniczeniem wynikającym tylko z granic zaskarżenia (por. uzasadnienie postanowienia z dnia 4 października 2002 r., III CZP 62/02, OSNC 2004, nr 1, poz. 7). Sąd drugiej instancji nie może poprzestać na ustosunkowaniu się do zarzutów apelacyjnych, ma bowiem obowiązek poczynić własne ustalenia i ocenić je z punktu widzenia prawa materialnego; sąd ten musi dokonać własnych ustaleń faktycznych, a dowody przeprowadzone w postępowaniu pierwszoinstancyjnym są przedmiotem jego własnej swobodnej oceny, podobnie jak nowe fakty i dowody, o które może być uzupełnione postępowanie w drugiej instancji (por. m.in. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 1999 r., III CZP 59/98).

Nie tylko kontrolny, ale zarazem rozpoznawczy charakter postępowania apelacyjnego oznacza, że zarówno zmieniając wyrok sądu pierwszej instancji, jak i oddalając apelację sąd drugiej instancji orzeka co do istoty sprawy, gdyż w każdej z tych sytuacji wyrok zapada po rozpoznaniu sprawy i jej rozstrzygnięciu co do meritum. Oddalenie apelacji także jest efektem rozpoznania istoty sprawy, po

którym sąd apelacyjny dał wyraz swej ocenie zasadności wyroku sądu pierwszej instancji, będącej wynikiem własnej oceny co do meritum sprawy, zarówno w jej warstwie faktycznej, jak i prawnej. (...)

Zagadnienie prawne przedstawione do rozstrzygnięcia dotyczy przyczyn restytucyjnych przewidzianych w art. 403 § 2 k.p.c. Przy tej podstawie wznowienia chodzi o ustalenie prawdziwego stanu faktycznego, którego wcześniej nie ustalono z powodu niemożności przedstawienia faktów lub dowodów, chociaż już wtedy istniały. Rozstrzygnąć o tym, czy z takich faktów i dowodów strona rzeczywiście nie mogła skorzystać we wcześniejszym postępowaniu i czy mogły one mieć wpływ na wynik sprawy, a zatem czy należy wznowić postępowanie, by te nowe fakty oraz dowody sprawdzić i ponownie ustalić stan faktyczny mający stanowić podstawę orzeczenia, powinien sąd, który ostatnio czynił ustalenia i oceniał je pod względem prawnym. W systemie apelacyjnym sądem tym jest sąd drugiej instancji, niezależnie od tego, czy po rozpoznaniu sprawy w wyniku wniesionej apelacji wyrok sądu pierwszej instancji zmienił czy apelację oddalił. Analogicznie argumentować można w odniesieniu do innych przyczyn restytucyjnych, gdyż także takie okoliczności, jak sfalszowanie dowodów lub uzyskanie orzeczenia za pomocą przestępstwa podlegają ocenie ze względu na wpływ, jaki wywarły na ustalenie stanu faktycznego, co ostatecznie miało miejsce przed sądem apelacyjnym.

Argumenty powołane dla uzasadnienia przyjętej wykładni art. 405 zdanie drugie k.p.c. oczywiście nie odnoszą się do orzeczeń Sądu Najwyższego oddalających kasację ze względu na zasadniczo odmienny charakter postępowania kasacyjnego; w systemie kasacyjnym o orzeczeniu co do istoty przez Sąd Najwyższy można mówić jedynie w odniesieniu do wyroku (postanowienia) wydanego na podstawie art. 393¹⁵ k.p.c.

Z omówionych względów zagadnienie prawne rozstrzygnięto, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.p.c.).